

ÖNSÖZ:

BİR İÇ SAVAŞIN ANATOMİSİ VE ŞAH İSMAİL'İN TÜRK KİMLİĞİ

Tarih, çoğu zaman kazananların veya ideolojilerin kaleminde şekillenirken; bazen dönemin yabancı bir tanığının kullandığı tek bir sıfat, yüzyıllarca süren yapay tartışmaları sona erdirebilir. Elinizdeki bu kronik, Şah İsmail (Sophy) ile Akkoyunlu

hükümdarları Elvend Mirza (Aluant) ve Sultan Murad (Morat Cam) arasındaki kanlı iktidar mücadelesini anlatırken, modern tarih yazımının "Pers-Türk çatışması" olarak etiketlediği bu süreci bambaşka bir zemine oturtmaktadır.

Yazarın, Şah İsmail ve rakipleri arasındaki savaşı tasvir ederken kullandığı "et que ces turcs se fussent fait la guerre les vns aux autres" (ve bu Türklerin kendi aralarında birbirleriyle savaşmış olmaları) ifadesi, metnin en çarpıcı itirafıdır. Burada yazar, ne Şah İsmail'i ne de onun kurucu gücü olan Kızılbaşları devrilen Akkoyunlu Türkmenlerinden ayırmaktadır. Aksine, hepsini tek bir çatı altında toplayarak "Bu Türkler" demektedir ve meseleyi bir "milletler savaşı" değil, Türklerin kendi içindeki bir "İç Savaş" olarak tanımlamaktadır.

Bu tanımlık, Şah İsmail'in etnik kökeni üzerindeki spekülasyonları şu açılardan çürütmektedir:

1. Ortak Etnik Pota: Yazar, Tebriz'in (Tauris) fethini ve Elvend Mirza'nın yenilgisini anlatırken, taht el değiştirirse de hakim unsurun Türk kalmaya devam ettiğini "Bu Türkler" vurgusuyla teyit eder. Safevi tahtına oturan İsmail, yazarın gözünde rakipleriyle aynı soydan gelen bir Türk hükümdarıdır.
2. Sophy ve Türkmen Sürekliliği: Metinde Şah İsmail için kullanılan "Sophy" (Safi/Sofi) unvanı dini bir aidiyeti belirtirken, askeri ve etnik gövdeyi temsil eden "Cuselbas" (Kızılbaş) ve "Turcomans" (Türkmen) terimleri, devletin omurgasını oluşturmaktadır. Yazar, İsmail'in Türkmenler üzerindeki "öfkeli zulmünden" bahsederken bile, bu eylemi bir yabancıнын istilasası olarak değil, bir Türk hükümdarının kendi soydaşları üzerindeki sert otorite kurma çabası olarak yansıtır.
3. Meşruiyet ve Kan Davası: İsmail'in annesi (Akkoyunlu prensesi) ve dayısı Yakup Bey ile olan ilişkisi üzerinden anlatılanlar, dinsel bir kisveye bürünmüş olsa da özünde Türk töresindeki meşruiyet ve taht kavgasının izlerini taşır.

Sonuç olarak bu kronik, Safevi Devleti'nin kuruluş sürecini; etnik bir dönüşümden ziyade, Türk dünyasının kendi içinde yaşadığı derin bir kırılma ve mezhebi bir başkalaşım olarak kaydetmiştir. Yazarın "Ces Turcs" ifadesiyle yaptığı bu tarihsel teşhis, Şah İsmail'in yalnızca bir dini lider değil, aynı zamanda Türk tarihinin en kudretli ve trajik aktörlerinden biri olduğu gerçeğini perçinlemektedir.

LA
GRANDE DEF-
FAITE DES TVRCS
PAR SAICH ISMAEL
Sophy Roy de Perfe,
l'an 1580.

ET LA CAUSE DE LA HAI-
ne, & guerres d'entre ces deux grands
Monarques.

A PARIS,
Par Pierre Cheuillot, demeurant
deuant le petit Navarre.
M. D. LXXXI.
AVEC PERMISSION.

LA GRANDE DEFFAITE DES TVRCS PAR SAICH ISMAEL Sophy Roy de Perfe,
l'an 1580.

ET LA CAVSE DE LA HAI- ne, & guerres d'entre ces deux grands Monarques.

A PARIS, Par Pierre Cheuillot, demeurant deuant le petit Navarre. M. D. LXXXI.
AVEC PERMISSION.

TÜRKLERİN BÜYÜK YENİLGİSİ İnan Şahı ve Kralı Şeyh İsmail Tarafından, 1580
Yılında.

VE BU İKİ BÜYÜK Hükümdar arasındaki nefretin ve savaşların nedeni.

PARİS'TE, Küçük Navarre'ın (Le Petit Navarre) önünde ikamet eden Pierre Cheuillot
tarafından. 1581 İZİNLE BASILMIŞTIR.

Notlar:

Tarih Karışıklığı: Metinde "1580" yılındaki bir olaydan ve Şah İsmail'den
bahsedilmektedir. Ancak tarihsel olarak Şah İsmail (I. İsmail) 1524'te vefat etmiştir.
1580'li yıllarda tahtta olan kişi Şah Muhammed Hüdabende'dir. Bu tür dönem
eserlerinde isimlerin veya unvanların karıştırılmasına sıklıkla rastlanır.

Sophy: Batı dillerinde Safevi hanedanı üyeleri için kullanılan "Safi" veya "Sufi"
kelimesinin o dönemdeki karşılığıdır.

M. D. LXXXI: Roma rakamıyla 1581 yılına tekabül eder.

LA GRANDE DEFFAITE
DES TURCS PAR
Saich Ismaël Sophi Roy de Perse,
l'an 1580.

ET LA CAUSE DE LA HAINE
ou guerres d'entre ces deux grands Rois.

IL N'EST pas de ce iour
que la diuersité d'opinion
soit en la religion, ou es
poincts de Philosophie, à esté cause
de troubles, diffensions, querelles,
& guerres entre les homes: veu
que mesme les Philosophes Grecs
diuisiez en sectes, s'entrehaioient &
poursuiuoiēt par escritz, & libelles,
chascun taschant de defendre l'opinion
imprimée en sa fantaisie. Et de

A ij

4
telle partialité est procedée celle
guerre presque immortelle qui est
entre les Turcs, & Persans, laquelle
on ne peut accorder tāt ils sont ob-
stinez en icelle, ayant fource de la
diuersité des interpreteurs de leur
Alcoran, & loy maudicte: les Turcs
se disans suyure la vraye reigle d'i-
celle & les Persans (estimez hereti-
ques des autres) se vantans d'auoir
la vraye intelligence de la volonté
de Mahomet leur faux Prophe-
te. Surquoy est a noter qu'après la
mort de l'imposteur Mahom, il y
eut quatre Capitaines les princi-
paux de sa suite, nommez Abube-
quer, Omar, Odman, & Ali, les-
quels ayant recueilly l'Alcoran, fei-
rent chascun des interpretations sur
iceluy telles que bon leur sembla,
icelles toutes differētes. La premie-
re de ces expofitions, qui est d'Al-

5
bubequer fut nommée Melquia à
cause de celuy qui la meit en lumie-
re, & la disposa le quel s'appelloit Ib-
nil Melic, laquelle est suiuite & gar-
dée par les Arabes Sarrafins, & Agare-
nes, & par la plus part des Aphri-
cains issus des Adnares, & familles
qui iadis passerent de l'Arabie, &
Ægypte au pays d'Afrique. La se-
conde interpretation, qui est celle
d'Omar, qui fut Haliphe, ou grand
Capitaine, & Pontife des mahome-
tains, car il n'y auoit point encor de
Roy entre eux, leur estant deffendu
par la loy de porter le tiltre Royal) fut
nommée Hanefia, ou Alafia, qui
signifie, loy de religion, ou de
deuotion Et ceste cy est creüe, sou-
stenüe, & opiniaitremēt defendüe
par les habitans du pais de Syrie,
par aucuns Arabes Sarrafins, par les
Turcs, & les Barbares Africains, qui

"İran Kralı ve Safisi Şeyh İsmail tarafından 1580 yılında Türklerin uğratıldığı büyük yenilgi."

"Ve bu iki büyük hükümdar arasındaki nefretin ve savaşların nedeni."

BU, ne dindeki ne de felsefi konulardaki görüş ayrılıklarının insanlar arasında karışıklıklara, nifaklara, çekişmelere ve savaşlara neden olduğu ilk gün değildir; zira mezheplere bölünmüş olan Yunan filozoflarının bile, her biri kendi zihnindeki kurguyu/görüşü savunmaya çalışarak, birbirlerinden nefret ettikleri ve birbirlerine yazılar ve risalelerle saldırdıkları görülmüştür.

Ve böyle bir tarafgirlikten, Türkler ve Persler arasında neredeyse ölümsüz olan o savaş türemiştir; öyle ki bunda o kadar inatçıydılar ki uzlaştırılmazlar, (bu durum onların Alcoran'ının [Kur'an] yorumcularının ve lanetli kanunlarının çeşitliliğinden kaynaklanır: Türkler kendilerinin onun gerçek kuralına uyduklarını söylerken, Persler (diğerleri tarafından heretik [zındık] sayılırlar) Mahomet [Muhammed] adlı sahte Peygamberlerinin iradesinin gerçek anlayışına sahip olmakla övünürler. Burada not edilmelidir ki, sahtekâr Mahom'un <<Muhammed>> ölümünden sonra, onun maiyetinin önde gelenlerinden Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali adında dört Kaptan vardı; bunlar Alcoran'ı bir araya getirip her biri ona uygun gördükleri şekilde, hepsi birbirinden farklı yorumlar yaptılar. Bu açıklamalardan ilki, Albubekir'in kiydi, onu gün ışığına çıkaran ve düzenleyen, İbnil Melik olarak adlandırılan kişi nedeniyle Melquia [Maliki] olarak adlandırıldı; bu (yorum), Arap Sarazenler, Agarenler ve vaktiyle Arabistan ve Mısır'dan Afrika ülkesine geçen Adnari [Adnaniler] soyundan gelen Afrika ailelerinin çoğu tarafından takip edilir ve muhafaza edilir.

ont leurs Cobeilas, & afsemblées, & familles en Zahara. Celle d'Odmá qui est la troiefme exposition de la loy mauidcte de Mahomet, est diète Bonafia, ou Xefaia du nó des auteurs qui l'ont publiée & faite entendre au peuple: Et ceste cy, & les deux precedentes, sont inuiolablement obseruée par les Turcs, & les autres nations cy dessus recitées. Quand à celle du quatriefme docteur nommé Ali, on l'apella Imenia, qui vaut autant à dire, que loy Pontificale comme encor elle fut diète Hambelie du nom d'un certain Hambeli, qui la glosa, & y feit dessus des comments, & expolitiôs: laquelle est supersticieufemét gardée par les Persans, & aucuns Arabes, & par les Mahometans espars par l'Inde Oriétale, & les Africains Gelbins, & autres qui les auoifinét.

Et bien qu'être les disciples de l'Alcoran y ayt foixante & huit sectes, & opinions cogneuës, fort remarquées & illustres, si est-ce que les plus fameufes sont les sus alleguées: Et les deux desquelles ont au tant causé de foulagemét, & repos aux Chrestiens, que de perdition, & ruine aux terres, & prouinces des Mahometains. D'autant que les turcs saheurtás à l'obferuation des trois premieres expositions cöpri-fes en vn volume, & accordée par vn Arabe nommé Leshary, chef des faux Theologiens d'Arabie, hayét à mort les Persans, lesquels deffendent avec grad cœur & animofité, la secte Asafie, maintenüe par Ali, qu'ils tiennent pour le plus veritable de tous les méteurs ayans escrit sur l'Alcoran. Or cest Ali, esposant Fatima fille de Mahomet, en eut

Halife ya da Muhammedîlerin büyük Kaptanı ve Rahibi olan Ömer'in ikinci yorumu ise (zira o zamanlar aralarında henüz Kral yoktu, kanunları onlara Kral unvanı taşımayı yasaklamıştı), din kanunu veya takva anlamına gelen Hanefia [Hanefi] veya Alafia olarak adlandırıldı. Ve bu (yorum), Suriye ülkesinin sakinleri, bazı Arap Sarazenler, Türkler ve Afrikalı Barbarlar inanır; bu görüş onlarca inatla desteklenir ve savunulur, ki onlar Sahra'da kabileleri (Cobeilas), meclisleri ve aileleri olanlar.

Odman'ın [Osman] olan üçüncüsü ki, Mahomet'in lanetli yasasının üçüncü açıklamasıdır; onu yayan ve halka anlatan müelliflerin adından ötürü Bonafia veya Xefaia [Şafii] olarak adlandırılmıştır. Bu yorum ve önceki ikisi, Türkler ve yukarıda zikredilen diğer uluslar tarafından sarsılmaz bir biçimde tatbik edilir.

Ali adındaki dördüncü doktora gelince; onunki Imenia [İmamiye] olarak adlandırılır ki bu, 'Ruhani Yasa' [Pontificale] demektir; nitekim bu yorum, onu şerh eden, üzerine yorumlar ve açıklamalar yapan Hambeli [Hanbeli] adındaki bir şahıstan ötürü Hambelie olarak da anılmıştır. Bu yorum; Persler, bazı Araplar, Doğu Hindistan'a yayılmış Müslümanlar, Afrikalı Gelbinler ve onlara komşu olan diğerleri tarafından batıl bir inançla muhafaza edilir."

"Ve her ne kadar Alcoran müritleri arasında altmış sekiz meshep ve oldukça belirgin, meşhur görüş ayrılıkları olsa da, en ünlüleri yukarıda iddia edilenlerdir. Bunlardan ikisi [mezhep savaşları], Hristiyanlara ne kadar rahatlık ve huzur getirdiyse, Müslümanların topraklarına ve eyaletlerine de o kadar yıkım ve harabe getirmiştir. Zira Türkler, Arabistan'daki sahte ilahiyatçıların başı olan Leshary [Eş'ari] adındaki bir Arap tarafından tek bir ciltte toplanan ve uzlaştırılan ilk üç açıklamaya saplanıp kalmışlardır; Perslerden ise ölesiye nefret ederler. Persler ise, Ali tarafından sürdürülen Asafie (Şafiilik ve Şiilik) mezhebini büyük bir cesaret ve hırsıyla savunurlar; zira onu, Alcoran üzerine yazan tüm yalancılar arasında en doğru sözlüsü olarak kabul ederler. Bu Ali, Mahomet'in kızı Fatıma ile evlenmiş ve ondan iki erkek evladı oldu; birinin adı Hasscen [Hasan], diğerinin ise Ali Hussein [Hüseyin] idi.

deux enfans males, l'un apellé Hascen, & l'autre Ali Hufcein. De ce dernier, qui aussi fut le plus ieune sortit douze fils à sçavoir ZeinHebidin, q̄ signifie beauté des deuotieux le second fut nommé Zein V. Mahomet, la beauté de Mahomet l'autre baguer v. mahomet cest à dire la force de Mahomet: l'autre Hiafar Cedée q̄ veut dire le veritable: Hiafar V. muça, Ali Vacaradin, qui signifie auáccur de la loy. mahomet taquin, Mahomet V. Ali Asquequin, & Hascen Mahomet, Mohaidin qui fut le dernier, & celuy q̄ fut appellé resusciteur, & le reformateur de la loy, à cause que, sur tout autre il maintint presche enseigna & escrit ce q̄ son grand Pere Ali auoit interpreté sur la loy du faux Prophete, du sang duquel ils estoient issus du costé de leur mere: De ce Hascen Mohaidin font

font descendus les Sophis qui ores regnent & cõmandent en Perse, & deiques ie diray vn petit mot, auát que toucher aux guerres qu'ils ont eu & menent encor cõtre les Turcs de la famille Othomane. Toutesfois auát que venir la, ie diray quelle est la sottise opinion que plusieurs des mahometas mohadistes soustiennent, lesquels non contents de porter honneur aux tombeaux d'Ali, & de ses fils, & neueuz, ils trouuent que tout ceux la estans morts ce seul Mahomet Mohaidin n'a point passé par la voye mortelle, a laquelle font obliger tous les hommes. Plustost font ils en ceste resuerie (ainsi que les Iuifs du Messie) qu'il doit venir, & que ce sera luy qui reduira a la secte d'Ali tout le reste du monde. C'est pourquoy en vne certaine ville nommée Cufa ils luy

En küçükleri olan bu sonuncusundan [Hüseyin'den] on iki oğul türedi, şöyledir: 'Dindarların güzelliği' anlamına gelen ZeinHebidin [Zeynelabidin]; ikincisinin adı Zein V. Mahomet [Muhammed Bakır], yani 'Mahomet'in güzelliği' idi; bir diğeri Baguer V. Mahomet, yani 'Mahomet'in kuvveti'; bir diğeri 'hakikatli' anlamına gelen Hiafar Cedée [Cafer-i Sadık]; Hiafar V. Muça [Musa Kazım], 'yasanın yüceliği' anlamına gelen Ali Vacaradin [Ali Rıza], Mahomet Taquin [Muhammed Takî], Mahomet V. Ali Asquequin [Ali Nakî] ve Hasscen Mahomet [Hasan el-Askerî].

Sonuncusu ise Mohaidin [Muhammed Mehdi] idi; o, yasanın 'dirilticisi' ve 'reformcusu' olarak adlandırıldı; zira her şeyden önce o, büyükbabası Ali'nin sahte Peygamberin yarası üzerine yaptığı yorumları —ki anne tarafından o soydan geliyorlardı— savundu, vaaz etti, öğretti ve yazdı. Bu Hasscen Mohaidin'den [türeyenler] şu an Pers [İran] ülkesinde hüküm süren ve komuta eden Sophis [Safeviler] soyu gelmektedir. Onların Othomane [Osmanlı] ailesinden gelen Türklere karşı yaptıkları ve hâlâ sürdürdükleri savaflara değinmeden önce, onlar hakkında kısa bir kelam edeceğim.

Ancak oraya gelmeden evvel, birçok Müslüman Mohadistes'in [Muhaddislerin] savunduğu o ahmakça görüşten bahsedeceğim: Bu kimseler Ali'nin, oğullarının ve yeğenlerinin türbelerine hürmet göstermekle yetinmeyip, hepsi ölmüş olmasına rağmen, bir tek bu Mahomet Mohaidin'in tüm insanların mecbur olduğu ölümlü yoldan geçmediğine inanırlar. Aksine (tıpkı Yahudilerin Mesih'i beklemesi gibi) onun geri geleceği ve tüm dünyayı Ali'nin mezhebine döndüreceği yönünde bir hayal [saçmalık] içindedirler.

celebrent la feste tous les ans, & portent en proceſſion vn cheual richemēt enharnaché faiſans prieres à leur Ali:lequel cheual ils tiennent en leur moſquée principale,& tendent leurs oraiſons à ce qu'Ali leur enuoye bien toſt Mohaidin ſon neveu pour l'auancement de leur fauce religion. De ceſt heretique Alcoraniſte eſtans iſſus les Sophis ne faut ſ'eſtonner ſils ont toujours aſpiré à la grandeur,de laquelle Ali fut priué par ſes cōpaignons, quoy que Mahomet voulut,& l'eut nomme pour ſucceſſeur en la ſeigneurie qu'il auoit ſur les Arabes. Or faut il noter, que tout ainſi que les enfans deſcédus des autres filles de Mahomet furent appelez Xeriphes ou Xorfas, ceux auſſi qui vindrēt d'Ali, & de Fatima porterent le nom de Sophis, qui ſignifie ſages,& ſçauans, & bien inſtruits en la loy. Et

—Coroſe—

ainſi pour oſter l'erreur d'aucuns, qui pēſent que les modernes Roys de Perſes,ſ'appellent tous ainſi Sophis, que les Roys Ægiptiens iadis Pharaós,& Ptholomees, ou que les Empereurs de Rome furēt nômez Ceſars: le mot de Sophy eſt nom de religio,& nō de race,ou imposition pour remarquer les familles.D'auātage y en a qui ſont d'aduis que ce vocable Sophy eſt Arabe,deſcendu de Cof, qui ſignifie Laine:d'autāt q̄ ceux qui ſont profeſſion de la ſecte d'Ali, ainſi q̄ le Sophy & ces cōplices,ne pouuās,ſelō les ſtats de leur reigle,porter ſur la teſte aucune forte de foye, ny ornement d'or, ou d'argent, ils ont pris en leurs Tulbants de laine de couleur. En ſomme ceſte race d'Ali & des autres enfans iſſus des filles de Mahomet, ont mis toute la Morisme (c'eſt à

B ij

Bu sebeple, Cufa [Kûfe] denilen belli bir ſehirde ona her yıl festivali kutlarlar ve Ali'lerine dualar ederek, geçit töreninde zengin bir ſekilde koſumlanmış bir at taſırlar: ki bu atı ana camilerinde tutarlar ve Ali'nin, sahte dinlerinin ilerlemesi için yeğeni [torunu] Mohaidin'i << Mehdi>> yakında onlara göndermesi için yakarıſlarını ona yöneltirler. Bu heretik [zındık] Alcoran'cılardan [Kur'ancılardan] türemiſ olan Sophis'lerin [Safevilerin], Mahomet öyle istemiſ ve onu Araplar üzerindeki efendiliği için halef olarak adlandırmıſ olmasına rağmen, Ali'nin yoldaſları tarafından mahrum bırakıldığı o büyüklüğe her zaman talip olmuſ olmalarına ſaſmamak gerekir. Œimdi not etmek gerekir ki; tıpkı Mahomet'in diğerkızlarından türeyen çocukların Xeriphes [Şerifler] veya Xorfas olarak adlandırılması gibi, Ali ve Fatima'dan gelenler de 'bilgeler', 'alimler' ve 'yasada iyi eğitim görmüſler' anlamına gelen Sophis adını taſıdılar. Ve böylece, modern Pers Krallarının hepsinin, tıpkı eski Mısır Krallarının Pharaós [Firavunlar] ve Ptholomees [Batlamyuslar] veya Roma İmparatorlarının Cesars [Sezarlar] olarak adlandırılması gibi Sophis olarak adlandırıldığını sanan bazılarının hatasını ortadan kaldırmak gerekir: Sophy kelimesi bir din adıdır ve aileleri belirtmek için kullanılan bir soy veya unvan değıldir. Dahası, bu Sophy sözcüğünün Arapça olan ve 'Yün' anlamına gelen Cof [Suf] kelimesinden türediği görüşünde olanlar da vardır: zira Ali mezhebine mensup olanlar, tıpkı Sophy ve suç ortakları gibi, kendi kurallarının statüsü gereği başlarına herhangi bir tür ipek, ne altın ne de gümüş süs takamadıklarından, renkli yünden yapılmıſ Tulbants [türbanlar/sarıklar] takmışlardır. Özetle, Ali'nin bu soyu ve Mahomet'in kızlarından türeyen diğerkocuklar, tüm Morisme'yi [Müslümanlığı/Mağrip inancını] yani Mahomet'e inananları) büyük kargaſalara ve yıkımlara [sürüklediler].

dire les croyants à Mahomet) en grandes combustions, & ruines. Et principalemēt de nostre temps, ou de la memoire de noz peres, qu'ē Asie, & Afrique se font esleuez les Xarifes en barbarie, & ces Sophis en Perse: veu que les Xarifes ont ruine les Roys Africains, & se sont emparez de leurs terres & seigneuries, faisans guerres aux Chrestiens, & n'ayans au Turc aucune amitié: & que les Sophis ont aneāty la race des Vsuncassans (race Turquesie) pour s'emparer de la Monarchie des Perses, & entendez comment. En l'an de nostre salut 1258. que les Tartares ruinerent l'estat du Haliphe de Baldachz, & occirēt Munibila le dernier grand Pontife Mahometain d'Assire, comme cestuy eut poursuiuy à mort les Sectaires de l'opinion d'Ali, luy mort, & sa grā-

deur mise à neant, y eut vn du sang du Mohaidin (mētionné cy dessus) & iceluy apellé Muça Cacem, qui franchement, & publiquement cōmença prescher la secte, folies, & resueries d'Ally: & se faifissant d'vne petite prouince de Medie (ou Seruan) nommée Arduel il tint là bō, & se fortifia avec les forces de ses disciples, ainsi que déjà auoient fait d'autres de ses complices, en diuers pais & regions de la terre. Et pource que ce pais fut le lieu de sa retraite ceux qui faisoient profession de sa doctrine, furent appelez Arduelins: & d'autres les nommerent. Etnaxaris, entant que Enaxir en Arabe signifie le nōbre de douze, & le feirent en memoire des douze enfans d'Ali Huscoïn, l'vn desquels fut Mahomet Mohaidin chef de ceste secte & de la race des Sophis,

Ve esasen bizim zamanımızda veya babalarımızın hafızasında, Asya ve Afrika'da, barbarlıkta Xarifes [Şerifler] ve Pers'te bu Sophis [Safeviler] yükseldiler: görüldüğü üzere Xarifes Afrika Krallarını mahvettiler ve onların topraklarını ve egemenliklerini ele geçirdiler, Chrestiens [Hristiyanlara] savaş açtılar ve Turc [Türk'e] karşı hiçbir dostluk beslemediler: ve Sophis, Perslerin Monarşisini ele geçirmek için Vsuncassans [Uzun Hasan] soyunu (Turquesie [Türk] soyu) yok ettiler; ve nasıl olduğunu dinleyin. Kurtuluşumuzun 1258 yılında, Tartares [Tatarlar] Baldachz [Bağdat] Halifesinin devletini yıktıklarında ve Asur'un [Suriye/Asya] son büyük Muhammedî Pontife'i [Ruhani Lideri] olan munibila'yı öldürdüklerinde, bu kişi Ali'nin görüşündeki mezhepçileri ölesiye kovalamıştı; o ölünce ve onun ihtişamı hiçe sayılınca, yukarıda zikredilen Mohaidin'in kanından biri ortaya çıktı; ve Muça Cacem [Musa Kazım] olarak adlandırılan bu kişi açıkça ve kamuya açık bir şekilde Ali'nin mezhebini, çılgınlıklarını ve hayallerini vaaz etmeye başladı: ve Medie'nin (veya Seruan [Şirvan]) Arduel [Erdebil] isimli küçük bir eyaletini ele geçirerek orada tutundu ve tıpkı dünyanın çeşitli ülkelerinde ve bölgelerinde diğer suç ortaklarının daha önce yapmış olduğu gibi, müritlerinin güçleriyle kendini tahkim etti. Ve bu yer onun inziva yeri olduğu için, onun doktrinini benimseyenlere Arduelins [Erdebilli/Safevi müridi] denildi: ve diğerleri onlara Etnaxaris [İsnaaşeriyye] adını verdiler; zira Arapçada Enaxir on iki sayısını ifade eder ve bunu, biri bu mezhebin ve Sophis soyunun <<race ırk >> başı olan Mahomet Mohaidin olan Ali Hussein'in on iki çocuğu anısına yaptılar, tıpkı yukarıda dediğimiz gibi.

ainfi que auons dir cy dessus. Ceux cy encor furent appelez (& de fait en ce temps ils en portent le tiltre) Cuselbas, qui est autant à dire que teste coulourée, à cause du Tulban de couleur qu'ils portent pour estre discernés des autres Mahometiste. Estant mort Muça Cacem, vint à luy succeder son fils Guines qui viuoit du temps du grand Roy des Parthes Thamerlan, duquel il estoit si honoré, & respecté que Guines luy demandant 30000. captifs qu'il auoit, Thamerlan luy en fait present liberalement. Desquels ce faux Prophete se fortifiant, ainfi que le Soldan du grad Caire faisoit des Mamelus, & que le Turc fait des Ianissaires, il en assaillit les Chrestiens, & gasta les terres des Georgiens ses voisins, refusans de recevoir sa faulce doctrine. A Guines

fut donné successeur Xech Aidar son fils homme de hautes, & grandes entreprises. Du temps duquel regnoit en Perse vn Turc nommé Amir, contre lequel auoit guerre vn autre Turc nommé Cacem Bech (autres l'apellent Vfun Cassan) qui regnoit sur la prouince de Diar Beth, iadis nommee l'Armenie maieur. Ce Cacem ayant vaincu & occis en bataille Amir, se fait aussi Roy de Perse: mais se sentant foible d'amis, pour estre issu de bas lieu, il donna en mariage à Xech Aidar, sa fille, qu'il auoit eu d'une fille du sang des Empereurs de Trapezode: afin que ce vaillât Arduelin luy tint la main à ses conquestes, & empêchast que les Perses ne se reuoltassent. Et de fait de ceste alliance du Persan avec la niepce du Trapezontin, est aduenu que tousiours depuis les Roys

Bunlar hâlâ (ve nitekim bu zamanda bu unvanı taşırlar) Cuselbas [Kızılbaş] olarak adlandırılırlar ki bu, diğer Muhammedîlerden ayırt edilmek için taktıkları renkli Tulban [sarı] nedeniyle 'renkli baş' anlamına gelir. Muça Cacem [Musa Kazım] ölünce, yerine oğlu Guines [Şeyh Cüneyd] geçti; o, büyük Parth Kralı Thamerlan [Timur] zamanında yaşıyordu ve onun tarafından o kadar onurlandırılıp saygı görüyordu ki, Guines [Şeyh Cüneyd] ondan elindeki 30.000 esiri istediğinde, Thamerlan bunları ona cömertçe hediye etti. Bu sahte Peygamber [takipçisi], tıpkı büyük Kahire Sultanı'nın Mamelus'larla [Memlükler] ve Türk'ün [Osmanlı] İanissaires'lerle [Yeniçeriler] yaptığı gibi bunlarla güçlenerek Hristiyanlara saldırdı ve onun sahte doktrinini kabul etmeyi reddeden komşuları Georgiens'lerin [Gürcülerin] topraklarını yakıp yıktı. Guines'e [Şeyh Cüneyd] halef olarak, yüksek ve büyük girişimlerin adamı olan oğlu Xech Aidar [Şeyh Haydar] verildi. Onun hüküm sürdüğü sırada Pers'te [İran] Amir adında bir Türk hüküm sürüyordu; ona karşı, eskiden Büyük Ermenistan denilen Diar Beth [Diyarbakır] eyaletinde hüküm süren Cacem Bech (başkaları ona Vsun Cassan [Uzun Hasan] der) adında başka bir Türk savaş halindeydi. Bu Cacem, Amir'i savaşta yenip öldürünce o da Pers Kralı oldu: fakat aşağı bir mevkinden geldiği için kendini dostlar bakımından zayıf hissederek, bu yiğit Arduelin [Erdebili - Şeyh Haydar] fetihlerinde ona destek olsun ve Perslerin isyan etmesini engellesin diye, Trapezode [Trabzon] İmparatorlarının kanından olan bir kızından doğan kendi kızını Xech Aidar'a [Şeyh Haydar] eş olarak verdi. Ve nitekim Pers'in, Trabzonlu'nun yeğeniyle yaptığı bu ittifaktan dolayıdır ki, o zamandan beri Krallar, Pers Kralları, Hristiyanları sevmişlerdir; nitekim şu anda bile onları diğer Muhammedîler kadar dışlamazlar.

de Perſe ont aymez les Chreſtiens, comme encore à preſent ils ne les reieçtent pas tât que les autres Mahometiſtes. Vſum Caſſan venant à mourir laiſſa vn fils nommé Ioſeph Becz, lequel ſe deſiant des forces de ſon beau frere Xech Aidar, pour voir que de iour à autre il ſagrâdifoit, & acquerroit plus grande Seigneurie: de forte, que ne l'oſant faire mourir, pour le grand nombre de ſes cõplices & ſectaires, le voyât embrouillé en la guerre contre les Georgiens & autres des Chreſtiens voiſins d'Armonie: enuoya ſecrettement ſecours à ſes ennemys, par le moyen duquel Xech Aidar fut occis en la bataille, & par meſme moyen ſes forces aneanties. Et ce-cy pour autant qu'il laiſſa deux fils bas d'aage, à ſçauoir Iſmael, & Solyman, que leur oncle Roy de Perſe donna

donna en garde à Mançor de Borne gouuerneur de Sirach, afin qu'il les luy enuoyât toutes les fois qu'il en feroit requis. Et ce pendant vint à mourir Iacob Bech, & luy ſucceda en la couronne de Perſe, Hoſcen, comme auſſi Mançor mourut, laiſſant Iſmael, & Solyman Sophis en la ſauuegarde des habitans de Geilan, peuple habitant le long de la mer de Bachu, ou Caſſie, & ce-cy pource qu'il craignoit qu'un ſien fils nommé Cacem, ne les trahiſt, & liuraſt pour quelque ſomme de deniers, au nouveau Roy de Perſe. Ces deux enfans nourris hors de la puiffance de leur tyran d'oncle, & elloignez des mains furicufes de leur couſin, furent ſouefuement entretenus par Pirraih ſeigneur de Lezian, qui avec ſes ſiens fauoriſoit à la ſecte d'Aly, de laquelle les Sophis

Usum Cassan [Uzun Hasan] ölürken Ioseph Becz [Sultan Halil/Yakup?] adında bir oğul bıraktı; bu kiſi, günden güne büyüdüğünü ve daha büyük bir egemenlik kazandığını gördüğü eniſtesi Xech Aidar'ın [Şeyh Haydar] güçlerinden ſüpheleniyordu: öyle ki, suç ortaklarının ve mezhepçilerinin çokluğu nedeniyle onu öldürmeye cesaret edemediğinden, onu Gürcülere ve Armonie [Ermenistan] komſusu diğeri Hristiyanlara karşı savaſta karıſmış halde görünce, gizlice düşmanlarına yardım gönderdi; bu sayede Xech Aidar savaſta öldürüldü ve aynı yolla güçleri yok edildi. Ve bu kiſi [Uzun Hasan'ın oğlu], küçük yaſta iki oğul bıraktığı için, yani Ismael [Şah İsmail] ve Solyman, onları Pers Kralı olan amcaları Sirach [Şirvan] valisi Mançor de Borne'a, her ihtiyaç duyduğunda onları kendisine geri göndermesi ſartıyla korumasına verdi. Ve bu sırada Iacob Bech [Sultan Yakup] öldü ve Pers tacında yerine Hoſcen geçti; aynı ſekilde Mançor da öldü ve Ismael ile Solyman Sophis'leri, Bachu [Bakü] veya Caſſie [Hazar] denizi boyunca yaſayan bir halk olan Geilan [Geylan/Gilan] sakinlerinin himayesine bıraktı; ve bu da, Cacem adındaki bir oğlunun onlara ihanet edip bir miktar para karşılığında yeni Pers Kralı'na teslim etmesinden korktuğu içindi. Zalim amcalarının iktidarının dışında beslenen ve kuzenlerinin öfkeli ellerinden uzakta olan bu iki çocuk, kendi adamlarıyla birlikte Ali mezhebine taraftar olan Lezian [Lahican] efendisi Pirraih [Kârkiyâ Mirza Ali] tarafından nezaketle bakıldılar; ki bu mezhepten Sophis bu kadar sıkı bir bağıllık gösteriyorlardı.

faisoient si estroite profession. Auf-
 si l'aîné des enfans du deffunçt
 Xech Aidar , nommé (comme
 dit est) Ismael deuint si supersti-
 tieux , que pour tromper le peuple
 & gagner le cœur de la multitude,
 il ne vouloit rien manger, que ce
 qui luy estoit aumosné, & ce qui
 luy restoit, il le distribuoit aux pau-
 ures. Durant que ces enfans viuoiet
 ainsi exilés, & bannis, fêmeur vne
 guerre forte, & furieuse entre les
 enfans de Jacob Roy de Perse, de
 forte qu'en moins de deux ans on
 veit changer par cinq fois diuerfes
 l'estat de ce grand Royaume. Ceste
 diuision feit ouuir les yeux à Is-
 mael, si bien que desirieux de pes-
 cher en eau trouble, & accompai-
 gné de plusieurs ses parents, & amis,
 il s'en alla en son país, ou il fut receu
 & auécioye, & honorablement de

ses suiets, lesquels luy attribuerent
 le tiltre de Sophi, côme chef prin-
 cipal de leur secte. La venue de cest
 Alfaqui feit haucer le cœur à ses su-
 iets, de forte que se mettrât en cam-
 pagne il donna commencement à
 la haine, & à la guerre qui a depuis
 esté, & cit encore entre les Turcs,
 & les Peres, tant à cause de la do-
 ctrine, & opinion, que pour les
 cruautés desquelles ce ieune guer-
 rier vlt contre les Turcomans, ain-
 si appelloit on ceux, qui suiuoient
 le party de Hoscem, & estoient de
 la fauce religion des Lesharites. Car
 Saich Ismael Sophi, ayant pris la ci-
 té de Siniaqua voisine d'Arduel sur
 son cousin, la saccoya, & mit à feu,
 & à sang, effrayant chascun de ce sié
 commencement si horrible. C'est
 lors que les complices Arduelins, se
 mirét à publier par tout que Ismael

Nitekim merhum Xech Aidar'ın [Şeyh Haydar] çocuklarının en büyüğü olan Ismael [Şah İsmail], (denildiği gibi) o kadar batıl inançlı biri haline geldi ki; halkı kandırmak ve kalabalıkların kalbini kazanmak için kendisine sadaka olarak verilenler dışında hiçbir şey yemek istemiyor, kendisinden artanı da fakirlere dağıtıyordu. Bu çocuklar böyle sürgün ve kovulmuş halde yaşarlarken, Pers Kralı İacob'un [Yakup] çocukları arasında o kadar şiddetli ve öfkeli bir savaş patlak verdi ki, iki yıldan kısa bir sürede bu büyük Krallığın durumu beş kez değişti. Bu bölünme Ismael'in gözlerini açtı; öyle ki, bulanık suda balık avlamak isteyerek, birçok akrabası ve dostu eşliğinde kendi ülkesine gitti; orada tebaası tarafından sevinçle ve onurla karşılandı, tebaası, ona mezheplerinin başlıca lideri olarak Sophi [Sofî] unvanını verdiler. Bu Alfaqui'nin [Fakih/Hukukçu] gelişi tebaasının yüreğini ferahlattı; öyle ki sefere çıkarak, o zamandan beri Türkler ve Persler arasında hem doktrin ve görüş ayrılığı hem de bu genç savaşçının Turcomans'lara [Türkmenlere] —ki Hoscen'in tarafını tutanlara ve Les harites'lerin [Eş'arilerin] sahte dininden olanlara böyle denirdi— karşı uyguladığı zulümler nedeniyle süregelen savaşı başlattı. Zira Saich Ismael Sophi [Şeyh Şah İsmail], kuzeninin elindeki Arduel [Erdebil] yakınındaki Siniaqua [Zencan?] şehrini alarak burayı yağmaladı, ateşe ve kana boğdu; bu kadar korkunç bir başlangıçla herkesi dehşete düşürdü.

estoit le Prophete promis de Dieu, & venu pour plâter la religion d'Ali par tout l'Orient à force d'armes: & feirent si bié que l'armée des Cuselbas faugmentant, le Sophy s'enhardit d'affaillir Tauris cité Metropolitaine du país des medes, laquelle il prit l'an 1500. sur Aluant qui en estoit Roy, & lequel il deffait en bataille: & entrât par force en icelle cité, il fait de si estranges, & furieuses cruauitez sur les Turcomans, que des ce temps là le nom du Sophy à esté, si odieux, & redoutable aux Turcs ses aduerfaires. Et d'autât que Iacob son oncle maternel auoit esté caulé de la mort de son pere, ne pouuant se venger sur luy, pour estre déjà mort, il commanda qu'on ostât le corps du deffunct de son cercueil, lequel il brulla, & fait espandre les cédres en l'air, & ruiner

le tombeau, afin de faire perdre du tout la memoire de ce Prince. Le Sophy ne se contentant de l'estre acharné sur les os de son oncle, que pour ce q' il fa propre mere, sœur d'iceluy Iacob, le reprit de ceste inhumanité, il la fait mourir, & l'occist de ses mains propres. Et voila la premiere guerre du Sophy cõtre les Turcs, & que ces turcs se fussent fait la guerre, les vns aux autres: mais la façõ de proceder du Sophy, incita les Othomãs à luy faire guerre, ainsi que dirons bien tost apres. Tauris gaignée, & Aluant en fuite, il fit se fortifier, d'hommes, & ayant dressé vne grosse armée vint de rechef contre le Sophy, lequel luy faisant teste le vainquit, & le fait mourir au combat, auquel succedât Morat Cam son frere ainé, & voyant quelles cruauitez le Sophy exerçoit

İşte o zaman suç ortağı Arduelins'ler [Erdebilliler], her yerde İsmail'in onun [İsmail'in] Tanrı'nın vaat ettiği Peygamber olduğunu ve Ali'nin dinini tüm Doğu'da silah zoruyla tesis etmek için geldiğini [yaymaya başladılar]: ve öyle başarılı oldular ki, Cuselbas [Kızılbaş] ordusu büyüdükçe, Sophy [Safi/İsmail] Medlerin ülkesinin metropol şehri olan Tauris'e [Tebriz] saldırmaya cesaret etti; burayı 1500 yılında, o zamanlar oranın Kralı olan ve savaşta bozguna uğrattığı Aluant'ın [Elvend Mirza] elinden aldı: ve bu şehre zorla girerek, Turcomans'lara [Türkmenlere] karşı öyle tuhaf ve öfkeli zulümler yaptı ki, o zamandan beri Sophy adı, hasımları olan Türkler için nefret dolu ve korkunç bir hale geldi. Ve dayısı Iacob [Yakup] babasının ölümüne sebep olduğu için, o zaten ölmüş olduğundan ondan intikamını alamayınca, merhumun bedeninin tabutundan çıkarılmasını emretti; onu yaktı, küllerini havaya savurdu ve hatırasını tamamen yok etmek için bu Prens'in mezarını yıktı. Sophy, amcasının [dayısının] kemiklerine hınçla saldırmakla yetinmeyip, bizzat kendi annesi olan o Iacob'un kız kardeşi onu bu insanlık dışı davranışından ötürü azarladığı için, kadını ölüme mahkûm etti ve kendi elleriyle katletti. **İşte Sophy'nin Türklerle karşı ilk savaşı budur; her ne kadar bu Türkler zaten kendi aralarında birbirleriyle savaşmış olsalar da, Sophy'nin bu hareket tarzı, az sonra anlatacağımız üzere Othomãs'ları [Osmanlıları] ona savaş açmaya teşvik etti.** Tauris kazanılıp Aluant kaçınca, [Aluant] adamlarıyla kendini tahkim etti ve büyük bir ordu toplayarak yeniden Sophy'ye karşı geldi; ancak Sophy ona göğüs gererek onu yendi ve çatışmada öldürdü; yerine büyük kardeşi Morat Cam [Sultan Murat] geçti ve Sophy'nin ne zulümler işlediğini görerek Türkmenler üzerine [yürürken], tahtından kovulmaktan ve Pers tacının elinden alınmasından korkarak, toplayabildiği en büyük orduyu kurdu.

Teknik Dipnot: "Ces Turcs" (Bu Türkler) Kapsamı

Sayfa 21'de geçen "et que ces turcs se fussent fait la guerre les vns aux autres" ifadesinde yazar, dürüst ve doğrudan bir gözlemlerle şu tespiti yapmaktadır:

- Ortak Etnik Kimlik: Yazar, Şah İsmail (Sophy) ile rakipleri olan Akkoyunlu hükümdarlarını (Aluant ve Morat Cam) aynı potada eriterek hepsine birden "bu Türkler" demektedir.
- İç Savaşın İtirafı: "Kendi aralarında birbirlerine karşı savaşmış olsalar da" vurgusu, yazarın bu mücadeleyi farklı milletlerin savaşı olarak değil, Türklerin kendi içindeki bir iktidar kavgası olarak gördüğünü kanıtlar.

- Sophy vs. Türk Çelişki: Yazar metin boyunca Şah İsmail'i dini bir terim olan "Sophy" (Safevi/Sofi) ile tanımlasa da, bu cümlede İsmail'in ve ordusunun (Kızılbaşlar/Türkmenler) etnik kökeninin, devirdiği Akkoyunlu Türkmenlerinden bir farkı olmadığını "bu Türkler" diyerek dürüstçe teslim etmiştir.

Kısacası: Yazar burada Şah İsmail'i rakiplerinden ayırmıyor; aksine hem İsmail'i hem de düşmanlarını aynı milletin (Türklerin) birbirini kıran parçaları olarak tanımlıyor.

2 2

sur les Turcomans craignant qu'il ne le chassât de son siege, & luy o-stât la couronne de Perse, leua la plus grosse armee qu'il luy fut possible. Et prenant la route de Tauris, se faisoit fort de vaincre l'ennemy, & d'asseurer la seigneurie. Mais quelque bien armez que fussent les Persans de Morat Cam, & que tant eux que leurs cheuaux fussent couverts de mailles, & plastrôs, ainsi que sont les hommes d'armes en France, si est-ce qu'il perdit la journée, & tout ce qu'il peut faire, ce fut de se sauuer en la cité de Bagadet, bastie pres les ruines de l'ancienne Babylone. Le Sophy ne laissa pas vn seul homme en vie de ceux qui luy tomberent en main, trop bien fut il courtois aux femmes, qui estoient (suyuant la coustume Persienne) à la fuite du camp Royal, lesquels il

2 3

donna pour espoufes à ses soldats. Ce fut lors qu'il se fit seigneur de la grande cité de Siras (iadis nommée Persepolis) capitale de tout ce grad Royaume. Ainsi deuenue de pauure fugitif, & banny, Roy puissant, & redoutable, il se resolut d'estendre les limites de son Empire iusques en Ægypte, & iusqu'aux terres du turc qui regnoit, comme il fait encôr, en Constantinople. ce Prince detestoit sur toute nation, les Iuifs desquels fil en attrapoit quelcun, luy faisoit soudain creuer les yeux: les Turcs luy estoient si a côté cœur, que autant que tomboyent en ses mains, il les faisoit mourir sans mercy quelconque. Mais fut fort courtois, affable & doux aux Chrestiens, leur souffrant libre exercice de leur religion en ses terres: & sollicita souuēt l'Empereur Maximilian, & le Roy de

Ve Tauris [Tebriz] yolunu tutarak, düşmanı yenmek ve egemenliğini sağlama almak için kendine güveniyordu. Ancak Morat Cam'ın [Sultan Murat] Persleri ne kadar iyi silahlanmış olsalar da ve hem kendileri hem de atları, tıpkı Fransa'daki silahlı adamların yaptığı gibi zırhlarla ve göğüsüklerle kaplı olsa da, yine de günü [savaşı] kaybetti; ve tüm yapabildiği, antik Babil harabelerinin yakınına inşa edilmiş Bagadet [Bağdat] şehrine sığınmak oldu. Sophy [Şah İsmail], eline düşenlerden tek bir adamı bile sağ bırakmadı; ancak kraliyet ordugahından kaçan (Pers adetine uyan) kadınlara çok nazik davrandı ve onları askerlerine eş olarak verdi. İşte o zaman, tüm bu büyük Krallığın başkenti olan (eskiden Persepolis olarak anılan) büyük Siras [Şiraz] şehrinin efendisi oldu. Böylece fakir bir mülteci ve sürgün iken, güçlü ve korkulan bir Kral haline gelince, İmparatorluğunun sınırlarını Mısır'a ve hâlâ Constantinople'da [İstanbul] hüküm süren Türk'ün topraklarına kadar genişletmeye karar verdi. Bu Prens, tüm uluslar arasında en çok Yahudilerden nefret ederdi; onlardan birini yakalarsa anında gözlerini oyduyordu: Türkler ise ona o kadar ters

gelirdi ki, eline düşenleri her ne şekilde olursa olsun acımasızca öldürtürdü.

24
France Louys douzième, & les Vénitiens d'armer contre le Turc du costé de l'Europe, & que il feroit le semblable courant sur les terres que les Othomans possedoit en Asie. Et bien que les roys Chrestiens ne tinssent compte de cest, soit que ce fut pour venir de la part d'un Prince infidelle, ou pour les guerres ja trop auancees en la Chrestienté : si est-ce que le Sophy desirieux de ruiner l'empire Turquesque, & establir le sien, & la secte de son Ali, & Mohaidin, il fit la guerre au Turc, & le vainquit en plusieurs batailles prenât quelques villes en Asie, avec l'aide du seigneur de la Caramanie, qui luy donna passage par ses terres. Cecy fut cause que Baiazeth pere grand de Solyman offrit au Sophy tout l'Empire de Trapezonde, conquis par son pere Mahomet, & deux millions

25
milliões d'or, pourveu que le Sophy se retirast en Perse. Mais le hautain Persan refusa cest offre, disant qu'il vouloit ou tout gagner, ou n'auoir rien : & ainsi l'an 1510. le Sophy fut iusques en Alep cité de Syrie, qu'il assiegea & donna de grands effrois à la maison & race des rois de Turquie : Et sans vñ sectaire, contre faisant le nouveau prophete, qui se leua en Perse (genre d'hommes que les rois Mahometans, les plus sages, & aduisez craignent, & abhorrent sur tout autre) c'est sans doubte que le Sophy eut fait quelque eschech remarquable en l'Asie, suiette au Turc, & es terres du Soldan d'Egypte, quelque force qu'il eut de Mamelus, tant il estoit entré fort & puissant en la Mesopotanie, & Syrie. Pour continuation de la haine du Turc contre les Sophians &

Fakat Hristiyanlara karşı çok nazik, cana yakın ve yumuşaktı; kendi topraklarında dinlerini özgürce yaşamalarına izin verirdi: ve sık sık İmparator Maximilian ile [Fransa] Fransa Kralı On İkinci Louys'yi ve Venediklileri Avrupa tarafında Türk'e karşı silahlanmaya, kendisinin de Asya'da Othomans'ların [Osmanlıların] sahip olduğu topraklara saldırarak aynısını yapacağına ikna etmeye çalıştı. Ve Hristiyan krallar, ister kafir bir Prens'ten geldiği için, ister Hristiyan aleminde halihazırda çok ilerlemiş olan savaşlar nedeniyle buna aldırış etmemiş olsalar da; yine de Sophy, Türk İmparatorluğunu yıkıp kendi imparatorluğunu ve Ali ile Mohaidin mezhebini kurma arzusuyla Türk'e savaş açtı. Topraklarından geçiş hakkı veren Caramanie [Karaman] beyinin yardımıyla Asya'da bazı şehirleri alarak onu birkaç savaşta yendi. Bu durum, Solyman'ın [Kanuni] büyükbabası Baiazeth'in [II. Bayezid], Sophy'ye babası Mahomet [Fatih] tarafından fethedilen tüm Trapezonde [Trabzon] İmparatorluğunu ve iki milyon altın vermeyi teklif etmesine sebep oldu; yeter ki Sophy Pers'e geri çekilsin. Fakat kibirli Persli bu teklifi reddetti ve ya her şeyi kazanmak istediğini ya da hiçbir şeye sahip olmamayı tercih ettiğini söyledi: ve böylece 1510 yılında Sophy, kuşattığı Suriye şehri Alep'e [Halep] kadar ilerledi ve Turqui [Türkiye] krallarının hanedanına ve soyuna büyük korkular saldı: **Ve Pers'te yükselen yeni peygamberi taklit eden bir mezhepçi olmasaydı** (ki bu tür adamlardan en bilge ve en temkinli Muhammedî krallar diğer her şeyden daha çok korkar ve nefret ederler), hiç şüphe yok ki Sophy, Mezopotamya ve Suriye'ye o kadar güçlü ve kudretli girmişti ki, Mısır Sultanı'nın Mamelus [Memlük] kuvvetleri ne kadar olursa olsun, Türk'e tabi olan

Asya'da ve Sultan'ın topraklarında dikkate değer bir yıkım yaptı.

26

Ardueliens ou Mohaidistes de Perse, fut le despit cõceu par Baiazeth, pour le refus que le Sophi luy auoit fait de la paix, si bié q̄ Baiazeth mort par le moyen de son detestable fils Zelin, & cestuy luy succedant entreprit soudain la guerre cõtre Saich Ismael Sophy, & roy des Persans l'an de nostre salut 1514. Et combattirent en Armenie, ou le Sophy fut rompu & s'enfuit, & le Turc fut prendre la cité de Tauris, mais ne la tint longuement, d'autât qu'aduersty que le Sophy luy venoit au contre avec forces plus gaillardes, il se retira hastiuement. Mais ne sceut estre si diligent que le Sophy ne luy donna en queuë sur le passage du fleuve d'Euphrate, & luy tuaست grad nombre d'hommes, & en menast infinies & grandes richesses par le Turc butinées. Et ce qui encor à

27

plus animez les rois de Turquie cõtre le Persan, ça esté que toutes les fois que quelqu'un des enfans royaux de la famille Othomane, malcontent de son pere en fuyant la fureur de ses parens, à quitté son pays, il s'est presque tousiours retiré au Sophy, à fin de donner plus de fraieur aux Turcs, le voyans porté d'une main, & force telle, & si puissante que celle des Mohaidiens, & Cuselbas de Perse: Et qu'il soit vray, l'an de nostre salut, 1547. lors que Mustafa fils de Solyman Empereur des Turcs, se voyant seigneur (par l'ottroy de son pere) de l'Amasie, tafcha de se reuolter, & faire successeur de tout l'Empire de son pere, il sollicita, & les Aegyptiës, & les Persans en sa fateur. Ce qui donna tel creue-cœur à Solyman, que poussé de ce que le Persan se mesloit si auât

D ij

Türk'ün Sophians'lara karşı nefretinin devamı için Arduellienler veya İran'ın Mohaidistleri, Bayezid tarafından barış teklifinin Safi tarafından reddilmesi üzerine duyulan hınçla ortaya çıktı; **öyle ki Bayezid, uğursuz oğlu Zelin <<Selim>> eliyle öldü ve onun yerine geçen Selim**, kurtuluşumuzun 1514. yılında hemen Şeyh İsmail Safi ve İranlıların Kralı'na karşı savaşa girişti. Ermenistan'da savaştılar; burada Safi yenilerek kaçtı ve Türk (Padişah), Tebriz şehrini ele geçirdi. Ancak Safi'nin daha zinde kuvvetlerle üzerine geldiği haberini alınca orada uzun süre kalmadı ve aceleyle geri çekildi. Fakat o kadar hızlı davranmadı ki Safi, Fırat nehri geçişinde onun artçılarına saldırdı ve çok sayıda adamını öldürüp Türkler tarafından yağmalanmış sonsuz ve büyük zenginlikleri geri aldı. Ve buna ek olarak Türk krallarını İranlıya karşı daha da öfkeliendiren şey şudur: Ne zaman Osmanlı ailesinden kraliyet çocuklarından biri babasından hoşnut kalmayıp ebeveynlerinin gazabından kaçsa, ülkesini terk edip neredeyse her zaman Safi'ye sığındı. Bu durum Türklerle daha fazla korku salmak içindi; zira Safi'nin bir yandan desteklendiğini, diğer yandan İran'ın Mohaidiens ve Cuselbas (Kızılbaş) güçleri kadar kuvvetli ve kudretli bir güce sahip olduğunu görüyorlardı. **Bunun doğruluğu, kurtuluşumuzun 1547. yılında, Türklerin İmparatoru Süleyman'ın oğlu Mustafa'nın (babasının izniyle) Amasya beyi iken isyan etmeye kalkışması ve babasının tüm imparatorluğunun halefi olmaya çalışmasıyla görüldü; kendi lehine hem Mısırlıları hem de İranlıları kışkırttı.**

de ses affaires, & se souvenant des routes que ses predecesseurs auoyét endurees terres du Sophy, se resolut d'en prendre vengeance. Pour lors regnoit sur la Perse Tolcha Sophy fils de Saich Ismael, & contre cestuy s'achemina Solyman, pensant le deffaire tant avec ses forces, que celles des Tartares voisins de la Mer Cassie, venans à son secours. Mais Tolcha vint contre le Turc & le deffit. Et les Capitaines du Sophy furent au deuant des Tartares en Armenie, & les despouillerent. Et firent retirer sans passer outre, en ayant fait vn grand massacre.

L'an 1549. Le Turc desirant de se venger de la deffaitte sus alleguee, & se lauer de la tache que la route precedente auoit donné à son honneur, fait paix avec tous ses voisins, & fait le voyage contre le So-

phy: mais il y fait aussi bien ses affaires que l'autre fois d'autant que la faim, & la peste assaillans son armée, elle fut presque toute ruinée, & ceux qui se sauuerent reuenans qui sain, qui malade en Constantinople, y porterent vne si grande infection, qu'il y mourut plus de soixante dix milles personnes. Ainsi voyez vous que la paix n'a onc peu prendre place entre ces deux puiffans Princes infidelles, le Turc ne pouuant souffrir esgal, & le Sophy desirant de commander à tous, à cause qu'il se dit descendu de Mahomet, & tient qu'a nul autre appartient de commander sur les Mahometains, & aux parens du faux prophete, lesquels sont appelez seigneurs legitimes, & les autres sont reputez pour tyrans & vsurpateurs. Apres la mort de Solyman,

D iij

Bu durum Süleyman'ın kalbinde öyle bir acı yarattı ki İranlıların bu işe bu denli karışmasından dolayı kendi işlerine müdahale edilmesi üzerine ve seleflerinin Safi'nin topraklarında katlandığı tüm yolları (zorlukları) hatırlayarak intikam almaya karar verdi. O vakitler İran'da Şeyh İsmail'in oğlu Tolcha (Tahmasb) Safi hüküm sürüyordu; Süleyman ona karşı yola çıktı ve hem kendi kuvvetleriyle hem de yardımına gelen Hazar Denizi komşusu Tatarların kuvvetleriyle onu bozguna uğratmayı düşünüyordu. Fakat Tahmasb, Türk'e karşı geldi ve onu yendi. Safi'nin <<Sofi>> kaptanları (komutanları) Ermenistan'da Tatarların önünü kestiler ve onları soyup soğana çevirdiler. Büyük bir katliam yaparak daha ileri geçmelerine izin vermeden geri çekilmeye zorladılar.

1549 yılı. Türk (Süleyman), sözü edilen yenilginin öcünü almak ve önceki bozgunun onuruna sürdüğü lekeyi temizlemek isteyerek tüm komşularıyla barış yaptı ve Safi'ye karşı sefere çıktı lakin bu sefer de işleri tıpkı diğer seferdeki gibi gitti; zira ordusuna saldıran açlık ve veba nedeniyle ordu neredeyse tamamen mahvoldu. Sağ kurtulup İstanbul'a dönenler ise gerek açlık gerekse hastalık içinde öyle büyük bir bulaşıcı hastalık taşıdılar ki orada yetmiş bin kişiden fazlası öldü. Böylece görüyorsunuz ki, bu iki güçlü kafir hükümdar arasında barış hiçbir zaman yer bulamadı; Türk (Padişah) kendisine bir eş (eşit) kabul edemiyor, Safi ise Muhammed'in soyundan geldiğini iddia ettiği için herkese hükmetmeyi arzuluyor ve Müslümanlara hükmetme yetkisinin sahte peygamberin akrabalarından başkasına ait olmadığını, onların

meşru efendiler, diğerlerinin ise tiran ve gaspçı sayıldığını savunuyor.

30
son fils Zelin second du nom luy
succeda, lequel pour n'auoir regné
guere long temps, n'a aussi loisir de
poursuivre les terres de son pere cõ-
tre le Sophy : mais Amurat qui à
present regne sur les turcs, enuieux
de l'heur du Sophy Ismael second du
nom, & marry encor qu'il sert de
retraite aux enfans Royaux conspi-
rans contre l'heritier de la courõne
Othomanne, luy a denoncè la guer-
re, & faisant trefues avec tous les
princes occidentaux, & Chrestiens,
avec lesquels il auoit querelle, il a
dressé vne grosse & furieuse armée
presupposant à ce coup de ruiner
le Sophy, qui avec le Portugais, luy
empesche les profits que iadis il ti-
roit de l'espicerie de leuant, & luy à
faist plusieurs terres au Diarbeck, &
Mesopotamie. Et faisant marcher
ses forces tant par mer que par terre,

32
sous la charge du Bacha Calcarbey,
& du Beglierbey de Natolie à tra-
uerse les monts des Curdes, & Tur-
comans, auoifinàs le pais de Men-
grelic, & se ruant sur l'Armenie, qui
est Limitrophe des Medes, s'est cã-
pè es champs Calderans, où iadis
son predecesseur Baiazeth fut def-
fait par le premier Ismael Sophy
Roy de Perse. Ceste expedition du
Turc a esté faite en cest an de mil
cinq cens quatre vingts avec si grãd
malheur d'Amurat que ses Ance-
stres ne perdirent onc tant que luy
en combat qu'ils ayēt eu contre les
Perfes. Et bien qu'il semblaist auoir
raison de faire ce voyage, pour voir
que le Sophy courāt sur luy, s'estoit
emparè de Bagadeth, & autres pla-
ces du Diarbeck, & prises iadis sur
Saich Ismael. 1. du nom par Sultan
Solyman si est-ce que le Sophy

Süleyman'ın ölümünden sonra oğlu aynı ismi taşıyan ikinci Zelin (II. Selim) onun yerine geçti; o, pek uzun süre hüküm sürmediği için babasının Safi'ye karşı açtığı yolu takip etmeye de vakit bulamadı. Fakat şu an Türklerin başında hüküm süren, ikinci İsmail Safi'nin talihini kıskanan ve onun Osmanlı tahtının varisine karşı komploların kraliyet çocuklarına sığınak olmaya devam etmesine öfkelenen Amurat (III. Murad), ona savaş ilan etti. Batılı ve Hristiyan prenslerin tamamıyla olan çekişmelerini bir kenara bırakıp onlarla ateşkes yaparak, büyük ve hiddetli bir ordu kurdu; bu hamleyle, eskiden Doğu'nun baharat ticaretinden elde ettiği kazançları Portekizlilerle iş birliği yaparak engelleyen, Diyarbekir ve Mezopotamya'da pek çok toprağı ele geçiren Safi'yi bu kez tamamen mahvedeceğini varsayıyordu. Ve kuvvetlerini hem denizden hem de karadan yürüterek Paşa Calcarbey <<Çalık bey Çalıkoğulları olabilir.>> ve Anadolu Beylerbeyi komutası altında Kurt <<Montagnes Curdes>> ve Türkmen dağlarını aşmış, Mengrelya topraklarına yaklaşmış ve Medlerin sınır komşusu olan Ermenistan üzerine atılarak, vaktinde selefi Bayezid'in, İran Kralı birinci Safi İsmail tarafından bozguna uğratıldığı Çaldıran sahalarına yerleşmiştir. Türk'ün bu seferi bin beş yüz seksen yılında yapıldı; ancak Murad öyle büyük bir talihsizlik yaşadı ki, ataları İranlılara karşı yaptıkları savaşların hiçbirinde onun kadar kayıp vermemiştir.

Dipnot: Metinde geçen bu bölge, tarihsel ve coğrafi açıdan oldukça tartışmalı bir isimlendirmeye sahiptir. Söz konusu dağlar ve orada yaşayan halklar için Süryaniler Kordu (ܡܕܘܝܗ), Farslar Kord (کرد) ve Ermeniler Kort (Կորճայք / Korçayk') terimlerini kullanmışlardır. Ancak onuncu yüzyıl İslam tarihçisi ve coğrafyacısı El-Mesudi, bu bölgeyi ve sakinlerini tanımlarken farklı bir etnik kökene işaret ederek bu gruba Karduklar (کردوی / Kardūy) ismini vermiş ve onları Oğuz Türkleri (الغز / al-Ghuzz) ile ilişkilendirmiştir.

Sayfa 32 yanlış yazımdan kaynaklıdır, bir sonraki görselde sayfa 32 tekrar karşımıza çıkacaktır.

qui regne orés, ne voulant laisser perdre ce que son ayeul auroit conquis au trenchant de l'espee, la reconquis sur les Sangeaz & foldatz du Roy de Turquie. Ainsi ces deux grands Princes Mahometains & leurs effroyables armées venans à se rencontrer, ont combatu presque tout vn iour & vaillamment, & avec grande furie: & bien que les Turcs surmontassent les Perses & en nombre, & en artillerie, & arquebuserie, si est-ce que les Sophiens estans bien armez, & montez, & leurs cheuaux bardez & couverts de fer, ioint qu'ils se voyoient affaillis sur leur terre, ils ont aussi emporté l'honneur de la iournée, & mettant le Turc en route, font demeurez Seigneur du camp, & possesseurs de la victoire. Si bien que la fuite ayant duré longue espace de chemin,

chemin, les Turcs ont perdu quelques vingt & quatre mille cheuaux & quarante mille hommes de pied: grand nombre d'artillerie, & la plupart du bagage, nonobstant que le Turc soit des plus diligens qu'on sçache pour faire vne aduantageuse retraicte. Le plus qu'Amurat à plaint, sont les Janissaires, qui est la fleur de sa gend'armerie, lesquels comme ils ayent vaillamment combatu, ont aussi porté le faix & rigueur des coups de leurs aduersaires: Lesquels triumpans, ont repris tout le plat pays de Calderan, & sont pour faire de grands torts au Turc s'ils continuent leurs courses, & se liguent des Chrestiens Georgiés, & d'Armenie qui ne souhaitent rien tant que de sortir des mains d'un si farouche tyran que le turc. Mais il y a danger que sortans

Her ne kadar Safi'nin üzerine gelerek Bağdat'ı ve vaktiyle Sultan Süleyman tarafından birinci Şeyh İsmail'den alınan Diyarbekir'deki diğer yerleri ele geçirmesi sebebiyle bu sefere çıkmakta haklı görünse de, Safi şu an hüküm süren Safi, büyükbabasının kılıç zoruyla fethettiği yerlerin kaybedilmesine izin vermek istemeyerek, buraları Türk Kralı'nın (Padişahın) sancak beylerinden ve askerlerinden geri almıştır. Böylece bu iki büyük Müslüman hükümdar ve onların korkunç orduları karşı karşıya gelerek neredeyse bütün bir gün boyunca yiğitçe ve büyük bir hiddetle çarpıştılar. Türkler sayıca, topçu birliği ve arkebüz tüfekçiliği bakımından İranlılardan üstün olsalar da, Safi tarafındakilerin iyi silahlanmış olmaları, iyi atlara binmeleri, atlarının zırhlı ve demir örtülerle kaplı olması ve kendi topraklarında saldırıya uğradıklarını görmeleri sebebiyle günün zafer onurunu onlar kazandı; Türkleri geri çekilmeye zorlayarak ordugahın hâkimi ve zaferin sahibi oldular. Öyle ki kaçış uzun bir yol boyu sürerek yol boyunca Türkler yaklaşık yirmi dört bin at ve kırk bin piyade kaybettiler; ayrıca çok sayıda topçu mühimmatı ve bagajın (ordu ağırlıklarının) büyük bir kısmı da kaybedildi, oysa Türk, avantajlı bir geri çekilme yapma konusunda bilinen en mahirlerdendir. Murad'ın en çok yandığı kayıp, askeriyesinin çiçeği olan Yeniçerilerdir; onlar yiğitçe çarpıştıkları gibi düşmanlarının darbelerinin ağırlığına ve şiddetine de göğüs gerdiler. Zafer kazanan bu düşmanlar, Çaldıran'ın tüm düzlüklerini yeniden ele geçirdiler ve eğer akınlarına devam ederlerse, Türk'ün elinden kurtulmaktan başka bir şey arzulamayan Gürcistan ve Ermenistan Hristiyanlarıyla da ittifak kurarak Türk'e büyük zararlar vereceklerdir. Ancak tehlike

şudur ki, dışarı çıkarak bir kurdun pençesinden çıkıp bir kaplanın pençesine düşmesinler:

34

de la patte d'un Loup, ils ne voient
és griffes d'un Tigre: veu que si le
Sophy careffe les Chrestiens luy
qui est Alcoraniste, & grand zela-
teur de ceste mauldicte loy, c'est
pour se voir vn si puissant ennemy
en barbe que le Turc, & pource
que l'Ethiopien, & le Portugais
luy peuuent porter missiues, ioint
que avec le secours de ceux cy, il se
fie de donner tousiours des affai-
res à son aduersé partie, lequel il
sçait estre hay de ces autres Prin-
ces. Au reste le Turc Amurath de
retour en Constantinoble fest veu
en grand hazard de sa vie, car en-
trant en la cité, fortuitement le
cheval sur lequel il estoit monté
bronchant, fait faire vn tel fault au
Roy turc que chascun pensant
qu'il fut mort, on n'attendoit que
l'heure que les Ianissaires sacca-

35

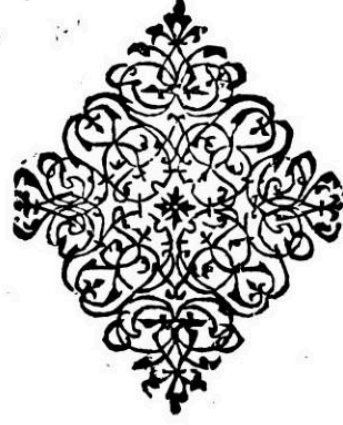
geassent la ville, ce qu'aduenant,
vous pouuez croire que les pauvres
Chrestiens eussent esté des pre-
miers pillez, & peut estre occis, ou
faits esclaves de ceste canaille de
Renegats, qui n'ont loy; Dieu, ny
crainte de chose quelconque. Tant
ceste cheute, qui semble (comme les
Mahometans sont gens curieux, &
pleins de superstition) presager quel-
que malheur voisin à ce ieune Roy,
qu'aussi la crainte qu'ils ont que le
Sophy ne poursuyue sa poincte en
la conqueste commencée, on la re-
quis de paix sans qu'il nous couste,
sans quelles conditions, & articles,
à laquelle le Sophy n'a voulu enté-
dre, pour se voir fort, & que son
ennemy ne sçauroit si tost se reme-
stre. Et pleut à Dieu que noz Prin-
ces Chrestiens, tenans l'oreille sur
ces deux mastins, se fartiffassent

E ij

Zira bizzat Kur'ancı (Müslüman) ve bu lanetli kanunun büyük bir savunucusu olan Safi <<Sofi>>, Hristiyanlara şirin görünüyor ise bu, karşısında Türk gibi böylesine güçlü bir düşman bulduğundandır ve Etiyopyalılar ile Portekizlilerin kendisine elçiler gönderebilmesi içindir; ayrıca bunların yardımıyla, diğer prensler tarafından nefret edildiğini bildiği hasmına (Türk'e) sürekli iş çıkarmaya güvenir. Öte yandan, İstanbul'a dönen Türk Amurat (III. Murad), hayatı bakımından büyük bir tehlikeyle karşılaştı; zira şehre girerken, bindiği atın tesadüfen tökezlemesiyle Türk Kralı öyle bir sarsıldı ki herkes onun öldüğünü sandı; o an Yeniçerilerin şehri yağmalamaya başlamasından korkulan o saat bekleniyordu; bu gerçekleşseydi, zavallı Hristiyanların, ne kanun ne Tanrı ne de başka bir şeyden korkusu olan bu dinden dönmüş ayaktakımı tarafından ilk yağmalananlar ve belki de öldürülenler veya köle edilenler olacağına inanabilirsiniz. Bu düşüş (Müslümanların meraklı ve hurafelerle dolu insanlar olmaları gibi) hem bu genç kralın başına yakın bir zamanda bir felaket geleceğine dair bir işaret sayıldı hem de Safi'nin başladığı fetihteki başarısını sürdüreceği korkusunu doğurdu; bunun üzerine ondan (Safi'den), bizim için hangi şart ve maddelerle olduğu bilinmeyen bir barış istendi. Safi ise kendini güçlü gördüğü ve düşmanının bu kadar çabuk toparlanamayacağını bildiği için bu barışa kulak asmak istemedi.

(vnis ensemble en bonne paix) de telle sorte, que ceux cy affoiblis par leurs combats continuels, ils prinssent la cause en main, & exterminassent toute la race du Mahometisme, plustost que se ruinans lesvns aux autres, ils seruent de pôt aux infidelles de s'enrichir des despouilles de toute la Chrestienté. Voila tout ce qui s'est passé entre ces Princes, & d'où est procedee la source de leurs discordes, quoy que l'ambition en soit la cause principale, Laquelle il fault coulourer de quelque beau, & iuste pretexte, ainsi que tout vsurpateur & a vsé de tout temps, comme en faiçt assez de foy tant les anciennes que les modernes histoires.

F I N.

Ve Tanrı diler ki, kulaklarını bu iki azgın köpeğe (hükümdara) dikmiş olan Hristiyan prenslerimiz, kendilerini güçlendirsınler (iyi bir barış içinde birleşerek) öyle bir güçle ki, sürekli çarpışmalarıyla zayıflamış olan bu tarafların durumunu fırsat bilip meseleyi ele alsınlar ve kendi aralarında mahvolup giderken kafirlerin tüm Hristiyan âleminin ganimetleriyle zenginleşmesine köprü olmaksansa, Muhammetçiliğin tüm soyunu kurutsunlar. İşte bu hükümdarlar arasında geçenlerin tamamı ve asıl sebebi hırs olsa da anlaşmazlıklarının kaynağının nereden geldiği budur; ki bu hırsı, her devirdeki tüm gaspçıların yaptığı gibi, hem eski hem de modern tarihlerin yeterince tanıklık ettiği üzere, güzel ve haklı bir bahane ile renklendirmek (maskelemek) gerekir.

SON.

Tarihin en keskin kırılma noktalarından birine tanıklık eden bu eser, Şah İsmail'in (Sophy) salt bir hükümdar değil, müridleri nazarında ilahi bir misyonla donatılmış mutlak bir lider olarak yükselişini dehşet verici ayrıntılarla kaydeder. Erdebilliler (Arduelins), İsmail'in Tanrı'nın vaat ettiği Peygamber olduğunu ve Hz. Ali'nin dinini tüm Doğu'da silah zoruyla tesis etmek üzere gönderildiğini yayarken; bu dinsel ve siyasi kalkışma, Kızılbaş (Cuselbas) ordusunun her geçen gün daha da

büyümesini sağladı. 1500 yılında Tebriz'e (Tauris) saldırmaya cesaret eden bu güç, yalnızca bir taht kavgası değil, Şah İsmail'in peygamberlik iddiasının gölgesinde şekillenen ve kendi öz annesini dahi katletmeye varan insanlık dışı bir inanç savaşının ateşini yaktı.

Bu kronik, Şah İsmail'in kendisine atfedilen "kutsallık" ve "peygamberlik" zırhıyla, Türkmen dünyası üzerinde nasıl nefret dolu ve korkunç bir iz bıraktığını belgeleyen, tarihin en karanlık sayfalarından birine ışık tutan sarsıcı bir vesikadır.

Çeviren: İbrahim Şimşek.

